

Unge herre, spiser De selv suppen?

'Vi følte, at vi var blevet taget ud af samfundet, ud af livet, ud af verden'.

I oktober 1943 indledte nazisterne deres klapjagt på jøderne i Danmark. Ved den størstilette redningsaktion lykkedes det imidlertid at få næsten alle jøder bragt i sikkerhed i det neutrale Sverige. 'Kun' 476 blev arresteret af tyskerne. En af dem var Alex Eisenberg, dengang 20 år. Han var kommet til Danmark i 1939, på flugt for nazisterne. Han overlevede KZ-lejren, vendte tilbage til Danmark og arbejdede i mange år som bibliotekar. Her er hans beretning om opholdet i Theresienstadt. Han slap ud af 'mørkets by' i foråret 1945.

Af Alex Eisenberg

Efteråret 1943

På turen ned til Gedser kører vi endnu, omend skarpt bevogtet, i personvogne med udsigt til den blankeste oktoberhimmel, de mest farverige efterårstræer og buske. Men på en bænk ligger en stønnende kvinde, der har søgt at tage livet af sig.

I Warnemünde, som allerede lå lysår borte fra Danmark, kommanderes vi med skrig og skrål op i de ventende gods- og kreaturvogne. Vi er kun 25-30 mennesker i hver godsvogn. Senere så jeg, hvor mange mennesker en godsvogn kunne fyldes op med. Mennesker fortsætter

jeg stædigt med at sige, selv om vi, som det hed i den tyske meddelelse den 2. oktober 1943 'er blevet udskilt af det offentlige liv og hindret i fortsat at forgifte atmosfæren'.

Vi følte, at vi var blevet taget ud af samfundet, ud af livet, ud af verden. At vi kun eksisterede imellem de fire vægge, det snavsede gulv og det fjerne loft, der altsammen med det tiltagende mørke syntes at rykke nærmere og nærmere. I raslende, klappende larm. Og i mere og mere gennemtrængende kulde, der peb og hvislede ind gennem alle sprækker. Det kunne føles som en elevator, der infernalsk larmende susede nedad — hvorhen? hvorhen? Ville den nogensinde standse? Dog kunne vi gennem den rektangulære åbning se den klare, uanfægtede måne flimre forbi. En enkelt tabte besindelsen. Vi var to om at holde og berolige ham. Mærkelig nok kunne jeg stadig høre den stønnende kvinde, der havde forsøgt at begå selvmord. Og jeg kunne fornemme, ja ligesom 'høre' nogle børn, der var meget, meget stille!

Det blev en lang nat. Undertiden holdt vi stille. Undertiden kunne vi høre flyvemaskiner i luften.

Endnu håbede vi. Tidligt om morgenen kunne jeg genkende et landskab, jeg som barn havde holdt ferie i, nemlig sandstensbjergene ud for Dres-

den, og Elben i tindrende morgensol. Jeg havde endnu fra dengang et billede af en hjuldamper på nethinden. En mand traskede hen ad landevejen. Han så vore hoveder i godsvognens rektangulære åbning! Hvad tænker han? spurgte vi hinanden.

Theresienstadt eller på tjekkisk Terezin ligger ca. 60 km nord for Prag. Den blev grundlagt 1780 som fæstningsby med 13 kaserne, ca. 220 beboelseshuse, stor markedsplads i centrum, snorlige gader, vinkelet på hinanden og omgivet af vældige stjerneformede forsvarsværker.

I 1941 evakuerede tyskerne de 7-8000 fastboende tjekker — hvorhen? — og ghettoen Theresienstadt blev oprettet som led i den koncentrations- og udryddelsesproces, der skulle tømme Europa for jøder. Ved vor ankomst i 1943 boede der ca. 50.000 jøder klumpet sammen i den lille by: Alle mulige lokaler var taget i brug, f.eks. kaserne-lofter og de tidligere hestestalde med adgang fra kasernegården. I de fleste beboelsesrum var der 'dobbeltsenge' med halvmadrasser i 3 etager. Der kunne på den måde anbringes flere tusinde i en sådan kaserne: f.eks. Hannover kaserne: ca. 5000 mænd, Hamburger kaserne ca. 5000 kvinder. Der var også huse for familieløse børn, piger og drenge for sig,

et kasernehus for gamle kvinder osv.

Theresienstadt skulle være en mønsterghetto for særligt udvalgte jøder fra Tyskland, Tjekslovakiet, Holland og Frankrig: Gamle over 65 år, tyske krigsinvalidere fra 1. verdenskrig med jernkorset af 1. klasse, højststående politikere, ansete videnskabsmænd, læger og kunstnere — og endelig de danske jøder. Det vrirlede da også med folk, der taltale hinanden med herr professor, ingeniør, doktor osv. Theresienstadt blev også kaldt paradis-ghettoen.

I den første tid boede jeg på et af de vældige kaserne-lofter. I pærens svage, forstemte lys kunne man se sig selv i flere udgaver: flere hundrede, der lå på madrasserne på gulvet, kløede sig eller prøvede at fange millioner af lopper, der havde kronede dage — de, der ikke kunne lade være med at klø sig og kradsede sig til blods, fik ofte farlige betændelser — kravlede rastløst rundt, gumlede på en brødkorpe... hvis der overhovedet var en krumme tilbage.

Omstillingsprocessen til den altoverskyggende sult var hård. De første uger var jeg så svag i koderne, at jeg havde svært ved at trække ad de højtrinede trapper op til loftet. Jeg måtte tage armen til hjælp og trække mig

op ad gelænderet. Sulten gnavede dag og nat. Udhulende, udsugende, tærende. Alle kender sultfølelsen. Men at sulte dag efter dag, uge efter uge, måned efter måned... den vedvarende udsultning...

Som arbejdende fik man et halvt til et helt brød hver 3. dag. Rationen delte jeg op i 3 lige store dele. Man skal jo holde hus og sætte tæring efter næring. Efter at have spist den første tredjedel havde jeg lige så stor appetit som før. Da jeg ikke havde haft brød 'i rum tid', mente jeg nok at jeg retfærdigvis kunne unde mig en skive til, altså af morgendagens ration. Da jeg havde sat også denne ration tillivs, kunne det næsten være lige meget, om jeg også tog hul på 3. dagens ration. Bare for én gangs skyld at føle lidt mæthed — det lød fuldstændig overbevisende. Og i øvrigt ville resterne alligevel blive stjålet. Bare der var en stump tilbage, som jeg kunne opbevare på kroppen.

Af andre faste rationer fik vi ca. 20 gram sukker og ca. 60 gram margarine om ugen. Om morgenen 0,4 liter maltkaffe, som — hvis den var varm — gav en kortvarig fornemmelse af fylde. Til middag en håndfuld halv-rådne kartofler, lidt sovs, 30-50 gram kød eller snarere brusk. Man spiste sig sulten. Eller den tynde suppe. En gang imellem en slags hve-

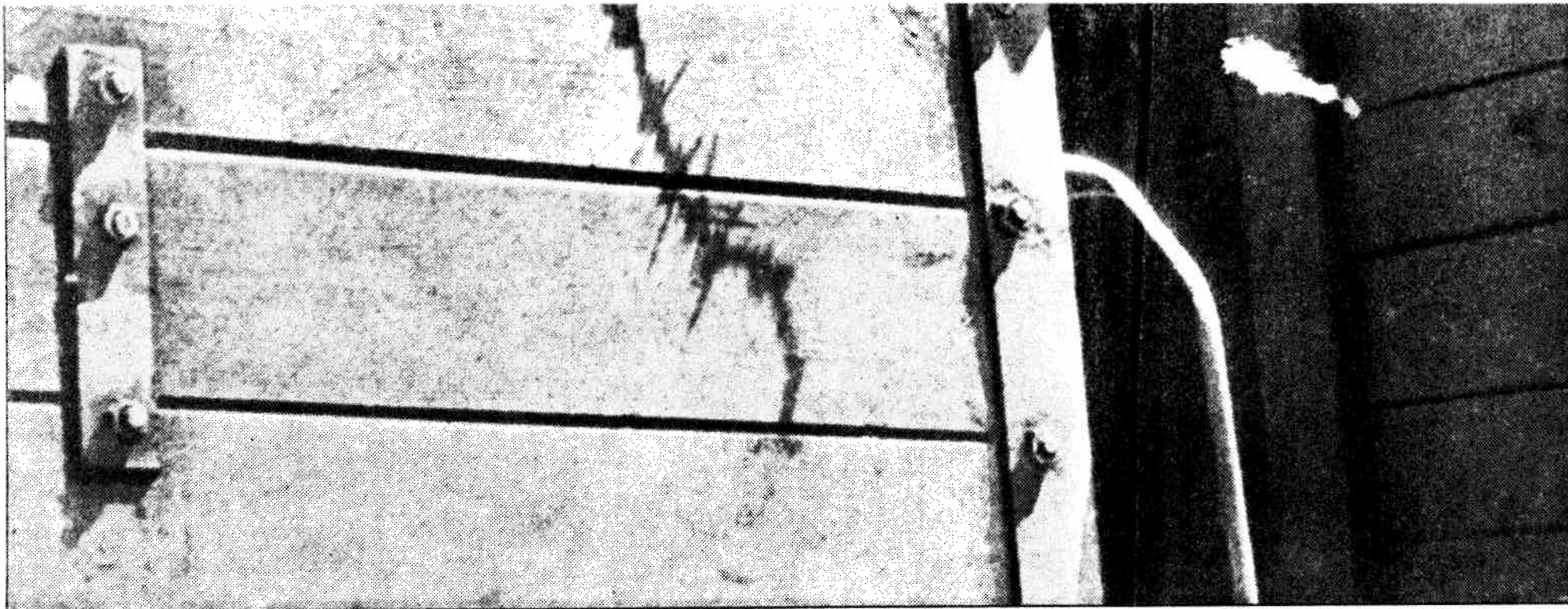
deknop, som nok var den bedste spise. Om aftenen naturligvis grå suppe. Vi følte, at vi bestod af grå suppe.

Jeg husker et festmåltid, bestående af tykke kartoffelskræller, krydret med paprika som forret — suppe, kogt på blomkålsblade, fundet i SS-kasernens skraldespand som 2. forret — ovennævnte kartofler og kød som hovedret — og et stykke ristet brød med margarine og sukker som dessert — i anledning af en fødselsdag.

Værst gik det ud over de gamle, hvis rationer var mindre. Når vi stod i kasernegården lange køer for med vore blikskåle at hente den tynde, grå, vitaminløse suppe, stillede de gamle op og spurgte:

'Unge herre!' — jeg var ved at synke i mudderet af skam over at blive tiltalt sådan — 'Junger Herr! Nehmen Sie die Suppe?' (Så meget som: hvis De altså ikke tager suppen, så giv mig den, for jeg er så sulten, oh, unge herre).

Jeg var en tid ligbærer og var med til at hente, oftest, gamle. Vi stablede de gamle 'bene og skind', ofte upåklædte, op på ligvognene med de 4 hjul. På åbent lad. Den unge, nittenårige herre var med til at trække/skubbe de døde ud til krematoriet. (Tårer er uundgåelige, når jeg tænker derpå). Tager De suppen? Der døde ca. 33.500 (svarende til indbyggerne i en større dansk provinsby) i løbet af

3-4 år — og det var netop nazisternes hensigt.

Vinteren 1943/44

Olykke! Midt i sulten og mørket og legemlig/sjælelig udmarvning og lopperne og den isende kulde kom der pludselig hjemmefra en pakke med islandsk sweater og mine vinterstøvler og flere par strømper hjemmefra, en pakke, som ikke nåede mig i Horserød, inden vi blev deporteret.

Fra ca. marts 1944 modtog vi fra dansketransporten ca. én gang om måneden levnedsmiddelpakker, Dansk Røde Kors-pakker. De indeholdt havregryn, marmelade, knækbrød, spinatin (den tids vitaminpiller) og — hvis ikke det var stjålet undervejs — bacon. En af pakkerne var sendt i Merete Bonnesens navn, Politikens navnkundige redaktør, som dengang for længe, længe siden bl.a. havde sørget for min uddannelse. Og et postkort var sendt af min kursuskammerat Kim (Malthe Bruun). Disse pakker og breve var lægedom for kroppen og sjælen. Der blev tænkt på os. Vi eksisterede. Det var en åndelig livredderline.

Der gik mange rygter. Og en del information kom gennem enkelte gendarmere ind i ghettoen. Jeg blev optaget i en tjek-kisk gruppe, der havde til-

knytning til et børne- og ungdomshus, hvor der bl.a. i al hemmelighed blev givet undervisning, ja simpel skoleundervisning, som var strengt forbudt. En kvinde i gruppen arbejdede i SS-kasernen og passede de tyske schæferhunde. Der så hun undertiden aviser, som hun med sin særlige evne 'affotograferede' og senere kunne genfortælle nærmest ordret. Således kunne vi nogenlunde følge krigens gang. Sammen med *tegnene* hjemmefra, foråret og oplysningerne om fremgang for de allierede blev håbet, forventningen genoplivet.

SS-lejrchefen bekendtgjorde, at en Dansk Røde Kors-kommission ville besøge Theresienstadt i juni 1944. Iøvrigt skulle byen forskønnes.

Forskønnelsen blev meget omfattende: Huse blev nykalket, gader repareret, markedspladsen ryddet for barakker. I stedet blev der sået græs, indrettet blomsterbede, stillet en farverig musiktribune op, og der blev placeret borde og havestole, hvor der skulle serveres kaffe til de gamle, daglig, underholdende musik, og der blev bygget et eventyragtigt børnelegetøj i de skønneste folkekunsthænder. Der blev indrettet en musik- og teatersal, kunstværksteder. Der ankom 2 godsvogne, fyldt med bøger til indretning af et bibliotek. Som nævnt var der mange fremragende jødiske kunstnere i There-

sienstadt. Kurt Geron, hollandsk filmmand, blev sat til at stå for en film med titlen 'Hitler schenkt den Juden eine Stadt' (... forærer jøderne en by). Vi blev udkommanderet til de Smetana'ske enge for at overvære en cirkusforestilling med artister, musikalske klovne og alt, hvad dertil hører, og min kaserne blev udkommanderet til at overvære en fodboldkamp i kasernegården og 'heppe' efter ordre. Jeg, blandt andre, fik udleveret pænt tøj og overværede opførelsen af Schuberts 'Die schöne Müllerin', men der blev opført mange værker som Verdis 'Requiem', bærneoperen 'Brundibar', Smetanas 'Den solgte brud'. Hele ghettoen kogte af kulturel aktivitet, og alt blev filmet efter alle kunstens regler. (Filmen findes i Danmarks Radio).

Det er mig meget om at understrege, at kulturelle aktiviteter som studiekredse, foredrag, filosofiske diskussioner fandt sted i vort eget regi. Således deltog jeg i 'vor' hestestald i en høj diskussion om guds eksistens, mellem en professor i matematik, en dr.theol., en ubestemmelig doktor og så unge mig.

I maj 1944 skete der en kraftig 'udtynding' af befolkningen i form af transporter østpå. Tyskerne satte det rygte i omløb, at der skulle bygges en ny jødisk by ved Elben. I

alle lignende kritiske situationer udsendte de beroligende meddelelser som 'genforening af familier', 'forbedring af forholdene' osv. Tyskerne kaldte det selv for 'den teutoniske snu'. Vi, som kun havde håbet tilbage, var villige ofre for dem. Livshåbet består, selv når øksen er ved at falde.

De kendteste danskere blev flyttet til et fuldstændigt nyrenoveret hus. Endnu et par nætter før stod jeg i en stor maskinhal og fremstillede træben til stole og borde, og tænkte: Kommissionen fra Røde Kors må da kunne lugte sig til, at disse møbler er splinternye. Men også, at måske, måske ville de (altså tyskerne) skjule sporene. Og det var et godt tegn. Vi havde fået det lidt bedre. Vi — de levende! — kunne klare os lidt længere ... Hvorfor kom jeg ikke i transport?

I ugerne op til kommissionens ankomst blev rationerne forøget, antal pakker øgedes på mystisk vis, der blev åbnet en pølsebugnende kødbutik og en brødduften de bagerforretning på selve den strålende solskinsdag (lukket straks igen), og midt i dele hele fik vi underretning om de allieredes vellykkede invasion i Frankrig!

SSerne var civilklædte og kørte med kommissionens medlemmer og 'der Judenälteste' (den jødiske borgmester) i karet gennem byen til børnehuset, hvor børnene var instruerede til at råbe: 'Ikke nu igen leverpostej-

mad, onkel Rahm!' (SS-Hauptsturmbannführer og lejrchef). Hen til danskehuset, hvor der blev overbragt en hilsen fra kongen, der greb os alle, og overrakt en kasse æbler fra en dansk biskop.

Nok om det!

En strøm af mennesker bevæger sig langsomt gennem kaserneporten, hvor de bliver krydset af SS-erne går uanfægtede og snakkende op og ned langs med godstoget.

Jeg hjælper gamle, syge og invalider op i godsvognene. Når en godsvogn er fyldt, lukkes skydedøren og surres til med ståltråd, og der skrives med kridt 91, 83, 97 osv. Jeg bærer et lille bitte barn, og rækker det til moderen. Jeg trykker hånd med mine kammerater. Vi har regelmæssigt afgivet en del af vor brød- og margarination til mødre med børn. Vi har talt om fremtiden, hvor alle skal have nok at spise og leve i frihed.

Pludselig opstår der tumult i en af godsvognene. En mand bliver ved med at råbe: 'Mit ben! Mit ben!' En SS'er vifter mig op i godsvognen, der halvvejs er fyldt med krigsinvaliderne fra 1. verdenskrig med jernkorset af 1. klasse. Han har fået sin protese i klemme.

Midt i det hele sidder der en kvinde, som under 'forskønnelsen' har spillet violin på musiktribunen i parken. Hun siger stille og ufor-

glemmeligt: 'Hav dog barmhjertighed!'

Men her var ingen barmhjertighed. Ingen nåde fra hverken gud eller nennesker.

Det ubærligste at tænke på er børnene. Jeg forbinder det med damplokomotivets gennemtrængende og klagende pift, når transporttoget nærmede sig. Jernbanesporene var ført helt ind i Theresienstadt.

15.000 jødiske børn var på et eller andet tidspunkt i Theresienstadt og sendtes derfra til gaskamrene. 92 overlevede.

De store 1944-transporter startede den 28. september og strakte sig til 30. oktober. Alle der havde deltaget aktivt i filmen stod forrest på transportlisten. Den teutoniske snu!

I løbet af denne måned transporteredes ca. 22.000 jøder til dødsfabrikken i Auschwitz. Derefter var der ca. 11.000 tilbage i Theresienstadt, som jeg oplevede som en spøgelsesby. For at gøre dødsproduktionen op: ca. 88.000 kom fra Theresienstadt til Auschwitz. 3500 af dem overlevede.

Danskegruppen var beskyttet mod transport efter en enestående aftale mellem de danske myndigheder og tyskerne. Aftalen gjaldt alle jøder, der var deporteret fra Danmark til Theresienstadt. Det frelste også dem, der ikke var danske statsborgere!

med IOIK, der tiltalte hinanden med Herr professor, ingeniør, doktor osv.

Theresienstadt blev også kaldt paradis-ghettoen.'

I februar kommer der transporter til Theresienstadt fra Ungarn.

Døren til godsvognen er frosset fast. Endelig får vi skudt døren til side. Alle er stive og døde, nogle af kulde, andre slået ihjel. 'Nå, til krematoriet med dem', siger SSeren og går hen til kulbækkenet for at varme sine hænder.

I det tidlige forår marcherer vi ud af mørkets by til nogle enge for at slå græs. Frugttræerne blomstrer. Vi ser sværme af sølverne fugle med deres bombelast flyve højt, højt oppe og hører bombardementer i det fjerne.

Jeg skriver i min lille sorte notatbog: 'Vi er i bunden af skibet. De første til at dø. Men de blommer, der kommer til at modnes på disse træer, skal frie mennesker spise'.

April 1945

Det var et mirakel — et menneskemirakel — da vi blev hentet af de hvide busser fra Svensk Røde Kors. Vi brød sammen, vi lo, vi græd, eller var meget, meget stille... men vi følte også, at vi svigtede vore venner og kammerater, at vi burde dø sammen med dem — og mange af dem, der blev tilbage, oplevede det, som om deres sidste håb blev taget fra dem, fordi danskerne i kraft af deres særstilling på en eller anden måde hav-

de været et værn mod døden.

1983

Da skrev jeg: 'De dødes stemmer klinger altid inde i mig: ikke blot Theresienstadts og alle de andre lejres, men også historiens og nutidens millioner og atter millioner af stemmer, der fortæller om sult, forfølgelse, krig, udryddelse af mennesker.

I mørkets by havde vi drømme om en bedre verden: om levende og trygge børn, om menneskebekræftelse.

I dag oplever vi alles kamp mod alle og trussel om total udslættelse.

Jeg føler bitter skuffelse, afmagt, sorg, vrede.

Stemmerne giver mig styrke til at leve og yde mit bidrag til, at alle mennesker får et godt liv og en god død.

Jorden er rig. Der er nok til alle. Menneskene vælger selv'.

1990

Et eller andet sted spørger jeg: Hvorfor lever jeg? Også i betydningen: Hvilken mening giver jeg mit liv?

Både for at realisere de drømme og idealforestillinger om frihed og lighed og gensidig følelse for hinanden, som vi i gruppen var fælles om i Theresienstadt — og for at bekræfte mennesket, bekræfte det menneskelige...